

Наталія Бодруг

РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

У статті проаналізовано функції, здібності, професійні вміння учителя; вимоги, які ставить сучасне суспільство, Болонський процес до професіоналізму вчителя. З'ясовано суть і значення педагогічної майстерності, її складових. Наведено думки педагогів-класиків: К. Д. Ушинського і А. С. Макаренка щодо проблем педагогічної майстерності. Доведено, що праця на освітянській ниві в сучасних умовах все більше вимагає від учителя педагогічної майстерності.

Ключові слова: педагогічна діяльність, педагогічна майстерність, педагогічна техніка, вимоги до вчителя, навчальний заклад, якості вчителя.

Парадигмальні зміни цілей освіти визначають нове розуміння функцій, здібностей, професійних вмінь учителя, зорієнтоване на компетентність і майстерність. Це відзначають сучасні вітчизняні вчені І. Д. Бех, І. А. Зязюн.

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу доходимо висновку, що прагнення проникнути в сутність цього педагогічного феномену призвели до появи науково-практичних досліджень та відповідних надбань у вітчизняній освіті. Питання змісту, структури та виявів професійної майстерності педагога добре розроблене завдяки дослідженням сучасних українських вчених (І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос, О. Г. Мірошник, В. А. Семиченко, Н. М. Тарасевич та ін.). Однак відкритим для наукового поступу залишається висвітлення ролі педагогічної майстерності в умовах реалізації Болонського процесу.

Мета статті – проаналізувати вимоги, які ставить сучасне суспільство, Болонський процес до вчителя; показати значення педагогічної майстерності.

Приєднання України до Болонської конвенції потребує реформування системи освіти, оновлення її змісту і структури. Процес входження нашої країни до європейського освітнього простору має позитивно позначитись на якості підготовки педагогічних кадрів, підвищенні рівня конкурентоспроможності випускників, гармонізації вищої педагогічної освіти. Планомірне, систематичне підвищення кваліфікації педагогічних кадрів наразі являє собою головну проблему суспільного розвитку в контексті Болонського процесу і одне з найважливіших завдань освіти.

Звідси випливають нові вимоги до професіоналізму вчителя, які передбачають:

- забезпечення результативності та якості своєї діяльності [1];
- гармонізацію науково-предметних і світоглядно-методологічних, дидактичних, психологічних знань;
- оволодіння сучасним інструментарієм вивчення особистості дитини;
- уміння організувати навчальний процес як педагогічну взаємодію, спрямовану на розвиток особистості, її підготовку до вирішення завдань життєтворчості;
- оволодіння культурою і загальнолюдськими цінностями;
- прилучення до перспективних моделей педагогічного досвіду і набуття власного у різноманітній практиці [2, с. 11–15];
- здатність до творчого пошуку, саморозвитку;
- засвоєння та впровадження нових інформаційних технологій;
- конкурентоспроможність на ринку праці [3, с. 4–6];
- високі моральні якості [1].

Сьогодні спостерігається тенденція поглиблення автономії вчителів, зокрема з розширенням їхніх повноважень змінювати зміст і структуру, впроваджувати новітні педагогічні технології й методики вивчення дисципліни та з підвищенням відповідальності за результати освітньої підготовки учнів.

Але на даний час більшість вищих навчальних закладів готують студентів, які є носіями визначеної суми знань, а не вчителя-професіонала, організатора навчально-виховного процесу. Свідченням цього є результати анкетування студентів V курсу факультету іноземних мов у Кременецькому обласному гуманітарно-педагогічному інституті ім. Тараса Шевченка щодо з'ясування стану професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів на основі оволодіння педагогічною майстерністю. Аналіз результатів свідчить, що вони слабообізнані з питання, що фундаментом педагогічної майстерності є професійні знання (40 %). Критерії майстерності педагога такі як: доцільність, продуктивність, оптимальність, творчість, спрямованість, ефективність, результативність та діалогічність, студенти визначають на задовільному рівні (48 %). Лише половина (56 %) студентів знають, що мотивом процесу самовиховання вчителя є розуміння невідповідності між «Я – реальний» та «Я – ідеальний». Не всі студенти (78 %) змогли також назвати складові педагогічної майстерності: гуманістична спрямованість діяльності вчителя, його професійна компетентність, педагогічні здібності і педагогічна техніка.

Цей факт ще раз переконливо підтверджує, що треба протягом всіх років навчання у ВНЗ навчати студентів елементів майстерності.

Видатні педагоги підкреслювали, що у вихованні все повинно

ґрунтуватися на особистості вчителя. Будь-яка програма викладання, будь-який метод виховання, хоч би яким він був правильним, не перейшовши у переконання вихователя, залишається мертвою буквою, що немає ніякої сили в дійсності. К. Д. Ушинський наголошував на тому, що вихователь «...ніколи не може бути сліпим виконавцем інструкції. Нема сумніву, що багато чого залежить від загального розпорядку в закладі. Але найголовніше завжди залежить від особи вихователя, що стоїть віч-на-віч з вихованцем: вплив особи вихователя на молоду душу становить ту виховну силу, якої не можна замінити ні підручниками, ні моральними сентенціями, ні системою покарань і заохочень ... дух закладу ... живе не в стінах, не на папері, а в характері більшості вихователів і звідти вже переходить у характер вихованців» [4].

Одна і та ж сама технологія може бути застосована різними виконавцями, з більшою чи меншою майстерністю, більш або менш технічно, точно за інструкцією або творчо, що і зумовлює різницю у результатах. Тут на сцену виходять педагогічна майстерність і педагогічна техніка вчителя [5, с. 60].

Спробуємо проникнути у сутність цієї педагогічної категорії. Педагогічна майстерність – 1) високий рівень розвитку професійних умінь (Н. В. Кузьміна, В. А. Сластьонін); 2) комплекс якостей особистості (Ю. Н. Кулюткін); 3) майстерність часто ототожнюють з поняттям «мистецтво» (С. І. Ожегов).

І. А. Зязюн дає визначення цієї педагогічної категорії так: педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі.

До таких важливих властивостей належать:

– гуманістична спрямованість (домінанта на розвитку учня; бачити особистість, відчувати, розуміти й допомагати; у кожній малій справі бачити велику мету; «вирощувати» особистість через відкриття, а не насаджування; відповідати за свій вплив; відчувати моральне задоволення від розвитку учнів).

– професійна компетентність (комплекс знань з предмета, психології, педагогіки, методик; особистісна забарвленість знань; постійне оновлення знань).

– педагогічні здібності (комунікативні; перцептивні; динамізм; емоційна стабільність; оптимістичне прогнозування; креативність).

– педагогічна техніка (зовнішня і внутрішня) [6, с. 29–30].

Цінними для сьогодення є і думки педагогів-класиків: К. Д. Ушинського і А. С. Макаренка щодо проблем педагогічної майстерності. К. Д. Ушинський вимагав, щоб учитель був освіченим, знаючи свою справу, був завжди зацікавленим у вдосконаленні своїх знань

і педагогічної майстерності. А. С. Макаренко дуже високо оцінював роль учителя в суспільстві, порівнюючи його з садівником, актором, називаючи «інженером дитячих душ», педагогічна майстерність, на його думку, це не особливе мистецтво, яке вимагає таланту, а спеціальність, якій треба вчитися. Педагогічний досвід і літературна спадщина А. С. Макаренка («Про мій досвід», «Деякі висновки з мого педагогічного досвіду», «Педагогічні погляди», «Педагогічна поема», «З досвіду роботи» тощо) є основою розв'язання проблем педагогічної майстерності і педагогічної техніки вчителя. Він неодноразово наголошує на необхідності оволодіння прийомами організації власної поведінки педагога та контролю за виявом своїх намірів, емоцій, внутрішніх почуттів. Такі вміння педагога означені таким поняттям як «педагогічна техніка», що концентрує в собі сукупність професійних умінь, які забезпечують гармонійну єдність внутрішнього світу особистості вчителя й доцільного зовнішнього його вираження. Характеризуючи майбутніх вчителів, А. С. Макаренко наголошував на тому, що вони мають бути організованими, підтягнутими, вольовими і стриманими, всебічно культурними, ввічливими, охайними. «Я повинен бути естетично виразним, – пише він, – тому я жодного разу не вийшов з неочищеними чобітьми або без пояса. Я теж повинен мати якийсь блиск, в міру сили та змоги, звичайно. Я теж повинен бути таким радісним, як колектив. Я ніколи не дозволяв собі мати сумне обличчя. Навіть коли в мене були неприємності, коли я хворий, я повинен уміти не виявляти цього перед дітьми» [7]. Як сидіти, стояти, як підняти із-за столу, як посміхнутись, підвищити голос, як подивитись – все надзвичайно важливе у роботі вчителя. Педагог повинен постійно працювати над собою, тренувати себе, відточувати свою ораторську майстерність, пізнавати себе в діяльності і взаємовідносинах. Авторитет педагога повинен базуватися на широкій ерудиції і моральній чистоті, гуманізмі і тактовності, щирості і доброзичливості, вмінні застосовувати до учнів найдоцільніші засоби педагогічного впливу.

Загальновідомим є факт, що немає іншої такої сфери людської діяльності, крім педагогічної, де б на результаті праці так позначались особистісні якості працівника, його світогляд, переконання, витримка, самовладання, його вміння впливати на дитячий колектив і вести його за собою.

«Тільки особистість, – писав К. Д. Ушинський, – може діяти на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна створити характер» [4].

Праця на освітянській ниві в сучасних умовах все настійніше вимагає від учителів педагогічної майстерності. Учитель, як ніхто інший, змушений усе життя вчитись. «Знання потрібні людині тому, що вона людина, – заявляв В. О. Сухомлинський. – Кожен учитель має бути

вихователем розуму учня. Багато біди і труднощів навчання сягають своїм корінням у педагогічну убогість учителя, яка виявляється в тому, що він дає знання, перекладаючи їх зі своєї голови в голову учня, не знаючи, що ж робиться в голові. Щоб дати учням іскру знань учителя, треба ввібрати ціле море світла. Вчитель – це перший світоч інтелектуального життя» [8, с. 5].

Розглядаючи педагогічну майстерність, професіоналізм учителя можна уявити у вигляді вершини піраміди, в основі якої лежать професійні знання, на яких надбудовується професійний досвід, професійна компетентність і професійна придатність.

Такий розвиток професійної майстерності вчителя можна розглядати поетапно:

- етап до професіоналізму, коли людина працює, але ще не володіє повним набором якостей справжнього професіонала;
- етап саме професіоналізму, коли людина демонструє стабільно високі результати своєї діяльності;
- етап суперпрофесіоналізму чи майстерності, що відповідає наближенню до «акме» – вершини педагогічних досягнень.

З усього вищесказаного ми можемо виділити такі спільні вимоги до вчителя у поглядах К. Д. Ушинського і А. С. Макаренка, що не втратили своєї актуальності й в сучасній педагогічній підготовці студентів: вчитель-майстер – це високоосвічена людина, яка любить свою професію, постійно вдосконалює свою майстерність, має ґрунтовну практичну підготовку, педагогічний такт, гуманістично спрямована, володіє методикою навчання й виховання, є не лише хорошим викладачем, а й добрим вихователем; він повинен знати психологію дитини, вивчати і добре знати вихованців, бути обізнаним з новими основами педагогіки й будувати свою діяльність на передових досягненнях педагогічної теорії.

Сучасна тенденція збагачення арсеналу дидактичних засобів школи мультимедійними, інформаційними технологіями не тільки не применшує ролі вчителя у освітньому процесі, а й навпаки, підкреслює важливість його впливу при суб'єкт-суб'єктній взаємодії з учнями. Особистісний потенціал вчителя, його науковий, психолого-педагогічний та методичний рівні є вирішальними чинниками. За таких умов зростають вимоги до професіоналізму діяльності та особистості самого вчителя.

Час висуває вчителю дедалі вищі вимоги. Постійне вдосконалення навчання й виховання молодого покоління – це об'єктивна необхідність розвитку суспільства, його поступального руху вперед. Бути з віком нарівні, працювати, думати, шукати – головні напрями педагогічної діяльності.

Отже, усе це свідчить про важливу роль педагогічної майстерності вчителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про загальну середню освіту» від 13.05.1999 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.education.gov.ua
2. Концепція 12-річної середньої загальноосвітньої школи // Директор школи. – 2002. – № 1. – С. 11–15
3. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – № 33. – С. 4–6.
4. Ушинський К. Д. Зібрання творів : у 11 т. Т. 5. / К. Д. Ушинський. – К., 1950. – 235 с.
5. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии : учебное пособие / Г. К. Селевко. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с.
6. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Карамущенко, І. Ф. Кривоніс [та ін.] ; за ред. І. А. Зязюна. – 2-ге вид., допов. і перероб. – К. : Вища шк., 2004. – 422 с.
7. Макаренко А. С. Твори : в 7 т. Т. 5. / А. С. Макаренко. – К., 1954. – 534 с.
8. Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский. – М. : Изд-во политической литературы, 1988. – 105 с.